

ELŻBIETA WĘCŁAWOWICZ-BILSKA*

PLANOWANIE PRZESTRZENNE W OBSZARACH ZAGROZEŃ

SPATIAL PLANNING IN HAZARDS AREAS

Streszczenie

Występujące zagrożenia mają różny charakter, ale najczęściej są związane z obszarem, którego dotyczą. Niezależnie od rodzaju zagrożenia czy ze strony środowiska przyrodniczego, czy spowodowanego działalnością człowieka powodują one destrukcje czasami na znacznych przestrzeniach. Nierzadko wymuszają konieczność poniesienia bardzo dużych nakładów finansowych dla przywrócenia poprzedniego stanu zagospodarowania, czasami jest to zupełnie niemożliwe. W procesie planowania przestrzennego niektóre obszary zagrożeń są wyartykułowane, np. związane z powodzią. Istnieje jednak także pewna ilość obszarów, które stale lub okresowo podlegają różnym zagrożeniom i w tym zakresie nie są podejmowane znaczące działania na rzecz ich ograniczenia lub wyeliminowania. Wydaje się więc, że konieczne jest wyodrębnienie tych terenów i podjęcie próby określenia aktywności możliwych do realizacji w tych obszarach, podobnie jak dla terenów, w których chronimy wartości ich przestrzeni.

Słowa kluczowe: planowanie przestrzenne, obszary zagrożeń, obszary ochrony

Abstract

Occurring hazards are diverse, but most are associated with the area concerned. Regardless of the type of hazard, from the natural environment, whether caused by human activity are causing the destruction of the sometimes considerable areas, often forcing the need to incur very large amounts of money to restore the previous state land, or causing, it is sometimes quite impossible. In the process of planning, some areas are articulated dangers such flooding. There are also a number of areas that are permanently or periodically subject to various risks. In this respect are not taken significant action to reduce or eliminate these risks. It seems that there is an urgent need to identify these areas and to attempt to identify possible activities to be implemented in these areas as it exists for the areas in which we protect the value of their space.

Keywords: spatial planning, hazards areas, protection areas

* Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Węclawowicz-Bilska, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Zagrożenia związane zarówno z występowaniem gwałtownych zjawisk geologicznych i klimatycznych (wybuchy wulkanów i trzęsienia ziemi, katastroficzne powodzie, gwałtowne wichury, oblodzenia linii energetycznych itp.), jak i będące efektem działalności człowieka (zwłaszcza transport substancji niebezpiecznych, składowiska odpadów itp.), w różny sposób wpływają na stan środowiska. Mogą one dotyczyć obszarów silnie zurbanizowanych, a także tych ekstensywnie użytkowanych oraz słabo zagospodarowanych. Wszystkie one mogą być objęte ochroną wartości kulturowych i przyrodniczych o różnym stopniu prewencji.

Efekty wspomnianych zagrożeń bardzo często mogą mieć i zazwyczaj mają decydujący wpływ na destrukcję terenu, jego zasobów oraz sposobu zagospodarowania. Stąd pojawia się istotne pytanie, w jaki sposób i w jakim zakresie zapisy zawarte w dokumentach planistycznych mogą ograniczać skutki tych zagrożeń i wpłynąć na zmniejszenie potencjalnych destrukcji i start. Ważnym pytaniem w Polsce staje się również zagadnienie wpływu na stopień degradacji terenu i jego urządzenia brak planów zagospodarowania przestrzennego, a także jakie w tym zakresie są konsekwencje wynikające z decyzji administracyjnych podejmowanych na zasadzie warunków zagospodarowania terenu. Jednocześnie wydaje się, że wyróżnienie rozmaitych obszarów zagrożenia może okazać się przydatne w praktyce planowania przestrzennego.

2. Definicje

Opierając się na definicji zagrożenia uznającej, że jest to też szeroki zakres zdarzeń wywołanych celowo lub losowych, które wywierają negatywny wpływ na funkcjonowanie politycznych i gospodarczych struktur państwa, na warunki bytowania ludności oraz stan środowiska naturalnego¹, przyjęto klasyfikację tych zjawisk na naturalne² i cywilizacyjne³.

Wśród definicji obszarów zagrożenia pojawiają się pojęcia ogólne określające, całe spektrum destrukcji, np. obszary zagrożenia ekologicznego, gdzie wskutek intensywnej działalności gospodarczej człowieka nastąpiła degradacja komponentów środowiska przyrodniczego, powodując naruszenie stanu równowagi ekologicznej. Degradacja ta jest

wynikiem wielokrotnego i długotrwałego przekraczania dopuszczalnych dawek zanieczyszczenia wód powierzchniowych, szaty roślinnej gleby i powietrza.

W Polsce obszary zagrożenia ekologicznego zostały wyodrębniane na podstawie kilku kryteriów, takich jak:

- gęstość zaludnienia,
- stopień uprzemysłowienia i wielkość zatrudnienia w przemyśle,
- zużycie wody, i ilość odprowadzanych ścieków,
- wielkość emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych,
- struktura użytkowania gruntów oraz powierzchnia gruntów zdegradowanych,
- wielkości produkcji odpadów przemysłowych.

Za obszary zagrożenia ekologicznego w naszym kraju oficjalnie uznano 27 okręgów⁴ o powierzchni 35 208 km², którą zamieszkuje łącznie ok. 13,5 mln mieszkańców⁵. Zostały także nazwane i częściowo wyznaczone obszary, w których mogą wystąpić zagrożenia jednym czynnikiem, jak np. obszar zagrożenia powodziowego, obszar zagrożenia osuwiskiem, obszar zagrożenia przemysłowego, obszar zagrożenia pożarowego czy obszar zagrożenia epidemiologicznego ludzi lub zwierząt. Niektóre z tych obszarów mają charakter trwały lub periodyczny i są szczegółowo wyznaczone na mapach, inne pojawiają się epizodycznie i obejmują okresowo rozmaite rejony.

3. Rodzaje obszarów zagrożeń

Spśród występujących obszarów zagrożeń, na podstawie ich analizy udało się wyróżnić trzy grupy:

- obszary zagrożeń wynikające z działalności człowieka,
- obszary zagrożenia powstającej w wyniku aktywności środowiska przyrodniczego w stosunku do których człowiek jest bezsilny,
- obszary zagrożenia powstałe w wyniku sposobu zagospodarowania i użytkowania terenu.

W niektórych rola planowania przestrzennego jest znikoma, innych – zwłaszcza tych, które zostały zagospodarowane na mocy dokumentów planistycznych jest znacząca. Z kolei są tereny, których przeznaczenie wynikające z rozstrzygnięć planistycznych może powodować i powoduje dodatkowe zagrożenia dla człowieka ze strony środowiska naturalnego lub z innego powodu.

**Wzrost obszarów chronionych z uwagi na wartości środowiska przyrodniczego
w latach 1990–2003**

Wyszczególnienie	Rok 1990 pow. w tys. ha	Rok 1995 pow. w tys. ha	Rok 2003 pow. w tys. ha	[%] wzrostu 1990–2003
Obszary chronione ogółem	6073	8146	10 173	67,5
Parki narodowe	166	270	315	89,8
Rezerwy przyrody	117	121	161	37,6
Parki krajobrazowe	1215	1931	2489	104,9
Obszary chronionego krajobrazu	4575	5783	7081	54,8
Pozostałe formy ochrony	–	41	128	212,2
Odsetek powierzchni kraju	19,4%	26,9%	32,5%	×

Na podstawie rocznika statystycznego GUS opracowała autorka.

3.1. Obszary zagrożeń wynikające z działalności człowieka

Takie zagrożenia dotyczą zagrożenia środowiska przyrodniczego, (wód powierzchniowych, wód głębinowych, powietrza, powierzchni ziemi, hałas) kulturowego i społecznego. Zagrożenia środowiska przyrodniczego są w różnym stopniu monitorowane zwłaszcza w obszarach wrażliwych. Najczęściej są w rozmaity sposób ograniczane i likwidowane.

Możliwości przeciwdziałania tym zagrożeniom polegają z jednej strony na wyznaczaniu obszarów prawnie chronionych, gdzie stosowane są rozmaite ograniczenia w zakresie możliwości użytkowania terenów i prowadzenia określonych form aktywności gospodarczej. Z drugiej zaś na ograniczaniu ich uciążliwości, środkami technicznymi i biologicznymi do terenu, na którym prowadzona jest aktywność człowieka.

Stosowany stopień prewencji zależy od przyjętego rodzaju ochrony. W Polsce nie zawsze i nie we wszystkich obszarach objętych taką samą formą ochrony ograniczenia są jednakowe. Wynika to z faktu, że każdorazowo ograniczenia te są weryfikowane i określane przez rady naukowe, zarządy, administrację czy organizacje sprawujące opiekę i zarządzające takim obszarem. Usytuowanie prawne zarządzających obszarami chronionymi polega jedynie na chronieniu istniejących wartości dla prowadzenia prac badawczych czasem dydaktycznych. Przeciwnie niż we francuskich obszarach chronionych⁶, w Polsce nie dostrzega się problemów mieszkańców terenów podlegających ochronie, stąd nie są przedstawiane propozycje dotyczące możliwości podejmowania takich aktywności gospo-

darczych przez mieszkańców, które byłyby dopuszczalne w poszczególnych obszarach chronionych⁷.

Podobnie w opracowaniach odnośnie do powoływania nowych obszarów ochronnych nie zawsze uwzględniane są potrzeby i aspiracje mieszkańców tych terenów. Potrzeba tworzenia coraz to nowych obszarów podlegających różnym formom prewencji ze względu na istniejące zasoby nie jest w pełni jasna dla osób zamieszkujących te tereny⁸.

Jednocześnie należy pamiętać, że po 1990 roku nastąpiło powiększenie terenów chronionych z uwagi na wartości przyrodnicze o prawie 70%. W tym czasie w największym stopniu powiększono obszary chronione w formie parków krajobrazowych (ponad 100%) i parków narodowych (około 90%). Rozbudowany system obszarów chronionych w Polsce nie posiada dotychczas mechanizmu zabezpieczenia finansowego na wystarczającym poziomie⁹.

Organicznie uciążliwości w zakresie zagrożenia środowiska przyrodniczego oraz człowieka są zapisane w różnych aktach prawnych. Zależne jest od wielkości środków finansowych pozwalających na stosowanie najnowszych rozwiązań technologicznych. Potrzeba ich realizacji związana jest z wieloma aktami prawnymi, porozumieniami i umowami często o charakterze międzynarodowym. Nie zawsze jednak są w pełni spełniane wszystkie wymagania ustawowe w tym zakresie. Najlepszym przykładem są przypadki zbytniego zabudowywania dna dolin rzecznych czy terenów bezpośrednio przylegających do wałów przeciwpowodziowych w błędnym przekonaniu, że wały zapewnią pełną ochronę przed podtopieniami lub nawet zalaniem budynków przez wody gruntowe

w czasie powodzi. Zwiększenie zagrożenia powodziowego może powodować także zawężenie koryta przepływu przez zarośla i drzewostan pozostawione na brzegach, wyspach i mieliznach jako siedliska zwierząt i ptaków.

3.2. Obszary zagrożenia powstającej w wyniku aktywności środowiska przyrodniczego w stosunku do których człowiek jest bezsilny

Do tej grupy na pewno można zaliczyć katastrofalne zjawiska wywołane przez środowisko przyrodnicze, takie jak trzęsienia ziemi, erupcje wulkanów oraz zjawiska klimatyczne, jak np. gwałtowne wichury, tornada, cyklony, a także intensywne opady atmosferyczne oraz oblodzenia. Zjawiska te nie do końca mogą być precyzyjnie przewidziane, a ich efekty obejmują często duże obszary.

Można tu wymienić największe trzęsienia ziemi zanotowane w historii, jak np. w San Francisco w 1906 roku, które było odczuwalne od Oregonu do Los Angeles (tj. około 1170 km długości wzdłuż wybrzeży Pacyfiku), a także w głąb kraju do centralnej Nevady. Wstrząsy wtórne notowano w tym rejonie jeszcze przez półtora roku¹⁰.

Za największą katastrofę w dziejach ludzkości uważa się jednak wybuch wulkanu Krakatau w 1883 roku. Przypuszcza się, że zginęło prawdopodobnie około 40 tysięcy ludzi, jakkolwiek nie ma dokładnych danych. Gazy uwolnione do atmosfery sprawiły, że przez około 3 lata Słońce widziane z Ziemi miało zabarwienie zielone, a Księżyc niebieskie. Ocenia się, że wybuch miał siłę ok. 200 megaton trotylu¹¹ i w sumie krater wyrzucił z siebie 46 km³ pyłów, które opadając, pokryły w sumie 70% powierzchni globu, co stanowiło obszar zagrożenia.

Jeszcze innymi zjawiskami są erupcje szczelinowe charakterystyczne dla Islandii, podczas których lava wydobywa się z wnętrza ziemi przez wąską, ciągnącą się z znacznej długości szczelinę lub cały system takich szczelin. Podczas erupcji trwającej od 8 czerwca 1783 do lutego 1784 r. lava, pyły i gazy wydobywały się z ciągnącego się na długości około 25 km systemu szczelin i kraterów¹². Ocenia się, że wypłynęło wówczas około 14 km³ lawy, która rozlała się na powierzchni 565 km² na okoliczne pustkowia. Skutkiem wspomnianego wybuchu było wyrzucenie do atmosfery ogromnych – ocenianych na 12,3 km³ ilości popiołu i trujących gazów wulkanicznych. Rezultatem erupcji gazowych i pyłowych było całkowite zniszczenie upraw zarówno na wyspie, jak i w północnej Europie¹³.

W tych wszystkich przytoczonych wypadkach, oraz wielu innych podobnych obszar zagrożenia był bardzo duży, a możliwości ograniczenia skutków niewielkie. Jakkolwiek metody przewidywania tego typu zjawisk są coraz lepsze, ale w niektórych przypadkach nadal nie ma możliwości zbyt wczesnego ostrzeżenia,

Inne zagadnienia wiążą się obszarami zagrożenia na których występują rozmaite zwierzęta, powodujące szkody i zniszczenia, a nawet stanowiące zagrożenie dla ludzkiego życia, jak np. obszary zagrożenia malarią dzisiaj już tylko w Afryce Subsaharyjskiej, gdzie występują komary przenoszące zarodek malarii¹⁴.

3.3. Obszary zagrożenia powstałe w wyniku sposobu zagospodarowania i użytkowania terenu, także w efekcie procesu planowania przestrzennego

Obszary takie mogą być różnie identyfikowane. Na podstawie analizy przyczyn takich zjawisk można wyróżnić następujące sytuacje:

- zagrożenia ze strony środowiska przyrodniczego spotęgowane przez zainwestowanie i zagospodarowanie terenu,
- zagrożenie zdrowia i życia ludzkiego w wyniku niewłaściwych decyzji planistycznych,
- zagrożenia terenów prawnie chronionych,
- zagrożenia wynikające z zasad prawnych i praktyki planistycznej.

3.4. Zagrożenia ze strony środowiska przyrodniczego, spotęgowane przez zainwestowanie i zagospodarowanie terenu

Zagrożenia te powstają wówczas, gdy zainwestowanie będące wynikiem działań zgodnych z dokumentami planistycznymi powoduje zwiększenie niekorzystnych efektów aktywności środowiska przyrodniczego.

Tego typu sytuacja dotyczy terenów, o których wiadomo, że mogą być narażone na różne niekorzystne zjawiska ze strony środowiska przyrodniczego, a pomimo to są one zagospodarowywane w sposób, który jest typowy dla terenów, gdzie takie zagrożenie nie występuje. Do tego typu obszarów na pewno można zaliczyć tereny rozpoznanych i potencjalnych osuwisk, tereny zagrożone stuletnią i tysiącletnią wodą powodziową, tereny narażone na zjawiska sejsmiczne.

Występujące w Polsce w 2010 roku powódzie w wyniku ulewnych deszczy ujawniły wiele takich

przypadków, gdzie dopuszczenia zabudowy w terenach zagrożonych powodzią, w bezpośrednim sąsiedztwie wałów rzecznych czy osuwiskami zwielokrotniły straty wywołane przez niekorzystne zjawiska atmosferyczne. Jednocześnie zabudowa terenów w dolinach rzecznych powodująca jej zawężanie jest bezpośrednią przyczyną zwiększenia szkód powstałych w wypadku wystąpienia powodzi. Powoduje również, że nie ma możliwości tworzenia w dolinie rzeki polderów, mogących przejąć nadmiar wód.

Obserwowane przez cały świat z zapartym tchem trzęsienie ziemi z marca 2011 r. w północno-wschodniej Japonii¹⁵, gdzie zniszczenia wywołane falą tsunami znacznie wzrosły ze względu na lokalizację w zagrożonym sejsmicznie obszarze elektrowni atomowych, które zostały uszkodzone i grożą dzisiaj skażeniem światowych wód oceanicznych.

3.5. Zagrożenie zdrowia i życia ludzkiego w wyniku niewłaściwych decyzji planistycznych dotyczących lokalizacji w sąsiedztwie terenów mieszkalnictwa funkcji przemysłu i obszarów eksploatacyjnych oraz urządzeń infrastruktury technicznej

Dzisiaj powszechnie uważa się, że tereny miejskie, zwłaszcza w obszarze Europy Środkowo-Wschodniej są terenami zagrożenia ze względu na nadmierne zanieczyszczenie środowiska spowodowane obecnością zakładów przemysłowych, dużym ruchem samochodowych, nadmiernym zagęszczeniem zabudowy. Zjawiska te w wymienionych miastach potęgują niewielkie ilości terenów zieleni miejskiej, niska jakość przestrzeni publicznych. Dążenie zarządów wielu miast europejskich do powiększania terenów zieleni miejskiej nie jest obserwowane w Polsce. Wręcz odwrotnie realizowana pod dyktando deweloperów zabudowa mieszkaniowa i usługowa wchodzi w istniejące tereny zieleni, znacznie je ograniczając. Jako przeciwdziałanie tym zjawiskom można wymienić dwa przykłady: realizacja siedemnastu nowych dużych parków miejskich w Madrycie¹⁶. W Polsce w ostatnich latach nie powstaje zbyt wielka liczba parków miejskich. Na tym tle chlubnym przykładem staje się reakcja parku im. Jana Pawła II w Rzeszowie¹⁷.

Lokalizacje terenów uciążliwych o charakterze przemysłowym zwłaszcza zrealizowane w okresie socjalizmu w wielu krajach tego obozu, zarówno ze względu na proces technologiczny, jak i na skażenia

wywołane składowaniem odpadów w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów zamieszkania mogą skutkować wyraźnym zagrożeniem dla ludności zamieszkującej te tereny. Wypadek na Węgrzech w październiku 2010 r., gdy z uszkodzonego zbiornika ziemnego¹⁸ wypłynęła, składowana tam, toksyczna substancja, powodując zalanie trzech miejscowości Kolontar, Devecser i Somlovasarhely, pól uprawnych, linii kolejowej oraz dostała się do rzeki Marcal.

Niebezpieczeństwo może wynikać także z samego procesu technologicznego, jaki występuje w wielu zakładach produkcyjnych. Dobrym przykładem mogą tu być np. stacje uzdatniania wody, zwłaszcza te zlokalizowane przy sztucznych zbiornikach wody pitnej. Z takim przypadkiem mamy do czynienia w Strumieniu i uzdrowisku Goczałkowice. Zakłady te zaopatrują, ze zbiornika Goczałkowice, w wodę pitną mieszkańców aglomeracji katowickiej i rybnickiej¹⁹. Zgromadzona duża ilość niezbędnego w procesie technologicznym chloru w przypadku rozszczelnienia instalacji może być niebezpieczna dla mieszkańców i kuracjuszy uzdrowiska, jak i mieszkańców pobliskiej Pszczyny.

Wśród źródeł ekologicznej energii w Polsce coraz częściej wymienia się wiatraki. Elektrownie wiatrowe powodują jednak liczne uciążliwości dla otoczenia. Wpływają niekorzystnie na odczucia estetyczne i wizualne zwłaszcza w terenach o dużych wartościach krajobrazowych. Mogą być przyczyną zakłócenia sygnałów radiowych i telewizyjnych. Są one również zagrożeniem dla przelatujących ptaków. Hałas elementów mechanicznych i praca wirnika stanowi zagrożenie klimatu akustycznego. Farmy wiatrowe są więc także terenochłonne. Jako strefę ochronną przyjęto obszar o miąższości 500 m od najbliższej zabudowy.

3.6. Zagrożenia terenów prawnie chronionych

Tereny prawnie chronione stanowią podstawowe tereny, w których rozwijane są turystyka i wypoczynek. Dotyczy to przede wszystkim obszarów chronionych ze względu na wartości środowiska przyrodniczego, ale także środowiska kulturowego oraz ze względu na sprawowane funkcje. W projektach planów zagospodarowania przestrzennego województw tereny przeznaczone dla rozwoju funkcji turystycznej i wypoczynku są tożsame z obszarami podlegającymi ochronie wartości kulturowych i przyrodniczych²⁰. Dodatkowo w terenach przygranicznych przez tereny chronione lub w ich bezpośrednim

sąsiedztwie wyznaczono coraz liczniejsze przejścia granicy państwa jako drogi dla ruchu kołowego, także ruchu towarowego. Najbardziej zagrożone są tereny w rejonie granicy obszaru chronionego, bowiem poza tą granicą możliwe są wszelkie aktywności, stąd właśnie tu następują największe konflikty.

Tereny chronione ze względu na wartości przyrodnicze są w dużym stopniu zagrożone przez zanieczyszczenia powietrza i wody, a także rozwojem szkodników roślin. W latach 80. silnemu zniszczeniu uległ drzewostan w Górach Izerskich z powodu zanieczyszczeń powietrza napływającego z południowego zachodu i zachodu i kwaśnych deszczów. Z niegdyś sterczących kikutów drzew w Górach Izerskich pozostała tylko część, postępuje sukcesja naturalna drzew, zaczęto też sadzić las²¹. Szczególnie niepokojąco wygląda dzisiaj drzewostan w Tatrach, z powodu rozprzestrzeniania się owadów drewnolubnych. Jakkolwiek w obszarze Parku prowadzone są prace na rzecz likwidacji szkodnika, to jednak w terenach rezerwatów ścisłych nie są wykonywane żadne działania w tym kierunku.

Wprowadzenie w 2005 roku nowej ustawy o lecznictwie uzdrowiskowym i uzdrowiskach oraz jej zmiana w roku obecnym zaowocowały zmniejszeniem obszarów ochrony uzdrowiskowej oraz zmniejszeniem współczynnika terenów zieleni²². Jednocześnie realizowanie w przestrzeni wielu uzdrowisk związanych z miastami średniej wielkości różnych aktywności nie zawsze korzystnych dla rozwoju funkcji leczniczej, w tym realizacja zabudowy typu apartamentowej stanowi istotne zagrożenie dla polskich uzdrowisk.

3.7. Zagrożenia wynikające z zasad prawnych i praktyki planistycznej

Prawodawstwo w zakresie planowania przestrzennego w Polsce w ostatnich 20 latach było dwukrotnie²³ zmieniane i wielokrotnie nowelizowane. Wyodrębnione problemy planistyczne są rozwiązywane na podstawie ustaw specjalnych²⁴. Nadal trwa dyskusja nad potrzebą zmiany ustawy w tym zakresie. Ostatnio pojawiają się specustawy dla pojedynczych inwestycji²⁵. Dodatkowo uchwalono liczne ustawy odgrywając istotne znaczenie w procesie planowania przestrzennego²⁶. Dużą wadą polskiego systemu jest istnienie możliwości zagospodarowania terenu na podstawie decyzji administracyjnych. Podstawowe wady polskiego systemu planistycznego sprowadzają się do: bra-

ku pełnej hierarchiczności i braku pełnej spójności systemu planowania oraz fragmentaryzacja planistyczna polegająca na tylko częściowym pokryciu terenów planami tak, że sąsiadują ze sobą tereny zagospodarowane na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i decyzji administracyjnych, jakimi są warunki zabudowy²⁷.

Dodatkowo w wielu planach spotyka się brak kontynuacji poprzednich rozwiązań przestrzennych, a niektóre z nich charakteryzuje niski poziom kreatywności. Te wszystkie zjawiska nakładają się na niezbyt dobrą kondycję kompozycyjno-przestrzenną i funkcjonalną wielu miast pozostałą po okresie socjalizmu, braki atrakcyjnych przestrzeni publicznych oraz niedobory terenów komunalnych i trudności finansowe zarządów miast. Skutkuje to wieloma zjawiskami niekorzystnymi z punktu widzenia ochrony wartości przestrzennych i krajobrazowych oraz obniżaniem jakości przestrzeni publicznych miejscowości, a także ich ładu przestrzennego.

4. Wnioski

Szkody wywołane przez przedstawione tu zagrożenia są różnej natury. Jedne, jak skutki gwałtownych zjawisk klimatycznych, są odczuwalne natychmiast, inne, związane np. z niekorzystnymi warunkami życia w mieście, z zanieczyszczeniem środowiska, w tym hałasem, mogą objawiać się po dłuższym czasie. Jeszcze inne takie, jak chaos przestrzenny w zagospodarowaniu terenów, brak ładu przestrzennego, brak wystarczającej ilości usług i terenów zieleni w obszarach zurbanizowanych, wynikające z braku opracowań planistycznych, będą skutkować ograniczeniami możliwości nowoczesnego i konkurencyjnego rozwoju miast, kumulowaniem problemów związanych z transportem i możliwością rozwoju terenów innowacyjnych.

Przedstawione powyżej sytuacje wybranych zagrożeń mogą i powinny być ograniczane i przynajmniej częściowo niwelowane w procesie planowania przestrzennego.

Ze względu na istnienie w naszym systemie planistycznym licznych form ochrony terenów cennych, o różnym stopniu prewencji, wydaje się, że być może korzystnym byłoby ustanowienie również różnych rodzajów obszarów zagrożeń, w ramach których określany byłby zakres niezbędnych i przyszłych działań naprawczych i zabezpieczających, co powinno być ujęte w dokumentach planistycznych.

Przypisy

- ¹ *Skuteczne ratownictwo – fachowy poradnik dla służb ratowniczych* (pod red. S. Lipińskiego), VERLAG DASHOFER, 2010, W tym opracowaniu dodatkowo określono definicję nadzwyczajnego zagrożenia, które zostaje spowodowane gwałtownym zdarzeniem, mogącym wywołać znaczne zniszczenie środowiska lub pogorszenie jego stanu, stwarzające powszechne niebezpieczeństwo dla ludzi i środowiska.
- ² Jako zagrożenia naturalne przyjmuje się takie, które zostały wywołane głównie przez czynniki klimatyczne, jak np. powódź, wichura, mrozy i zamiecie, upały, burz, ale także osuwiska i pożary.
- ³ Za zagrożenie cywilizacyjne uważa się: katastrofy komunikacyjne, katastrofy budowlane, zagrożenia skażeniem chemicznym w zakładach przemysłowych i w transporcie (drogowym, kolejowym, wodnym, rurociągami), zagrożenia epidemiologiczne, tj. choroby zakaźne ludzi i choroby zakaźne zwierząt, zagrożenie terroryzmem, zagrożenia promieniowótórcze, zniszczenia bądź uszkodzenia systemów usług i obsługi infrastrukturą mieszkańców, zagrożenie ekologiczne.
- ⁴ Są to okręgi: belchatowski, bydgosko-toruński, chełmski, częstochowski, gdański, górnośląski, inowrocławski, jeleniogórski, kielecko-chęciński (Białe Zagłębie), koniński, krakowski, legnicko-głogowski, łódzki, myszkowsko-zawierciański, opolski, plocki, poznański, puławski, rybnicki, szczeciński, tarnobrzecki, tarnowski, tomaszowski, turowski, wałbrzyski, wrocławski, wrocławski. Dane z roku 2003 BOŚ.
- ⁵ Dane ludnościowe z połowy lat 90. XX w.
- ⁶ Patrz np. Parc naturel regional. Efektem kreatywnej działalności zarządów tych parków, w zakresie określania rodzajów działalności gospodarczej możliwej do prowadzenia w obszarach chronionych i gwarantującej stały wzrost stopy życiowej ich mieszkańców, jest stały wzrost liczby tego typu parków we Francji, z kilkunastu w latach 80. XX wieku do ponad 40 obecnie.
- ⁷ Wynika to bowiem z faktu, że każdorazowo ograniczenia te są określane przez rady naukowe, zarządy czy organizacje sprawujące opiekę i zarządzające takim obszarem. Usytuowanie prawne zarządzających obszarami chronionymi polega jedynie na chronieniu istniejących wartości dla prowadzenia prac badawczych, czasem dydaktycznych. Odwrotnie niż we francuskich obszarach chronionych, w Polsce nie są opracowywane propozycje dla mieszkańców podejmowania takich działalności gospodarczych, które byłyby dopuszczalne w poszczególnych obszarach chronionych. Stąd od lat obserwowana niechęć władz samorządowych i mieszkańców terenów proponowanych do objęcia ochroną, np. ostatnie protesty w związku z propozycją powstania Jurajskiego Parku Narodowego w obszarze Jurajskiego Parku Krajobrazowego (<http://slask.naszemiasto.pl/artykuł.23.06.2011>). Mieszkańcy tych terenów obawiają się, że powstanie parku ograniczy im dostęp do lasu i zahamuje inwestycje, a już z racji istnienia parku krajobrazowego istnieją ograniczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej.
- ⁸ Środowiska związane z ochroną przyrody narzekają, że od dziesięciu lat nie powstał w Polsce żaden park narodowy (<http://gazetaprawna.pl> – odczyt z dnia 29.06 2011).
- ⁹ Obecnie w Polsce są 23 parki narodowe. Mimo konstytucyjnego obowiązku państwo od lat nie łoży na ochronę przyrody tyle, ile łożyć powinno. Koszt ich funkcjonowania w 2011 r. to 200 mln zł, z czego 137 mln zł pochodzi z budżetu państwa (<http://gazetaprawna.pl> – odczyt z dnia 29.06 2011). Przyjęta w dniu 18.08.2011 r. przez Sejm RP ustawa o ochronie przyrody oraz ustawy o lasach przyjmują status państwowej osoby prawnej dla parków narodowych, co ma poprawić ich kondycję finansową (<http://wiadomosci.ekologia.pl/srodowisko> – odczyt z dnia 21.08 2011).
- ¹⁰ Największe zniszczenia odnotowano w samym mieście San Francisco, ale także w całym stanie w San Jose, Santa Clara. Zniszczeniu uległy niektóre budynki Stanford University.
- ¹¹ Fala uderzeniowa powstała przy eksplozji przemieszczała się z prędkością ponad 1100 km/godz. Szacuje się, że poziom natężenie dźwięku w odległości 160 km od epicentrum wynosił ponad 180 decybeli.
- ¹² A. Holdys, *Wybuchowy rok 1783*, Wiedza i życie, luty 2008, 52-55.
- ¹³ Konsekwencje wybuch, wzrost zgonów o 25% ponad wieloletni poziom odnotowano nawet w południowej Francji, a skutki tej katastrofy odczuwalne były w Egipcie i Sudanie, ibidem.
- ¹⁴ T. Jagielski, *Oczyszczyć morowe powietrze*, Wiedza i życie, luty 2008, 48-50.
- ¹⁵ Jego hipocentrum położone było pod dnem morza, około 130 km na wschód od półwyspu Oshika na wyspie Honsiu na głębokości 24,4 km lub 32 km, okazało się największym trzęsieniem ziemi w Japonii od 140 lat, czyli od czasu gdy zaczęto notować tego typu wydarzenia.
- ¹⁶ Zrealizowane zgodnie z planem Miasta i Regionu Madrytu z 1995 roku tereny zieleni urządzonej spowodowały, że dzisiaj Madryt jest najbardziej zasobnym w zieleni miastem Europy na jednego mieszkańca przypada prawie 50 m² terenów zieleni parkowej i urządzonej leśnej.
- ¹⁷ Park o powierzchni około 18 ha budowany jest na pamiątkę wizyty Jana Pawła II w tym mieście w 1991 roku. Będzie to największy park w mieście. Całość ma być gotowa do 2025 roku. Jego koszt wyniesie około 30 mln złotych; Za: *Polska Lokalna Podkarpackie* z dnia 14.10.2010.
- ¹⁸ Zdarzenie miało miejsce w mieście Ajka, w zakładach Ajka Timfoldgyar. W wyniku wypadku w hucie aluminium, po pęknięciu tapy zbiornika z chemikaliami doszło do uwolnienia około 700 000 m³ „czerwonego szlamu”, składającego się w większości z odpadów produkcyjnych zawierających głównie tlenki żelaza i żrący wodorotlenek sodu; Za: bbc.co.uk: Hungary battles to stem torrent of toxic sludge, 5.10.2010.
- ¹⁹ Wodociąg grupy Górnośląskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów w Katowicach jest w Polsce największym tego typu kompleksem i jednym z nielicznych w Europie. Obejmuje swym zasięgiem obszar o łącznej powierzchni około 4300 km². Dostarcza wodę do 66 gmin woj. śląskiego i 3 gmin woj. małopolskiego. Korzysta z niego około 3,4 mln mieszkańców.
- ²⁰ Patrz plan zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego z 2003 roku czy plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego z 2002 r.
- ²¹ Obszar ten objęto mianem kłęski ekologicznej. W połowie lat 90. region ten skreślono z listy zagrożenia ekologicznego.
- ²² Tereny zieleni w obszarze leczniczym, czyli w strefie A zmniejszono z 75% powierzchni strefy do 65%. W praktyce za tereny zieleni uznaje się także ogródki przydomowe, co oznacza, że tereny parków zdrojowych w wielu uzdrowiskach nadal pozostaną niewielkie. W tym

kontekście należy przypomnieć, że w wielu realizowanych współcześnie miastach przeznaczają się 60–75% ich powierzchni pod zieleni urzędową.

- ²³ Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. Dz.U. Nr 89, poz. 415, Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz.U. Nr 80, poz. 717 ze zm.)
- ²⁴ Można tu wymienić niektóre z takich ustaw, które dotyczyły pojedynczych i okresowych problemów przestrzennych np. specustawa Glapińskiego ustawa z 4 października 1991 r. o zmianie niektórych warunków przygotowania inwestycji budownictwa mieszkaniowego w latach 1991–1995, specustawa o budowie dróg ustawa z 10 kwietnia 2003 roku o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych (Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 721, ze zm.); zmiana ustawy z dnia 7 listopada 2008 o drogach publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. Nr 218, poz. 1391); specustawa o stadionach ustawa z dnia 7 września 2007 r. o przygotowaniu finałowego turnieju Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012 (Dz.U. z 2007 r. Nr 173, poz. 1219); specustawa powodziowa – ustawa z dnia 24 czerwca 2010 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z usuwaniem skutków powodzi z maja i czerwca 2010 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 123, poz. 835); specustawa przeciwpowodziowa – ustawa z dnia 8 lipca 2010 r. o szczególnych zasadach przygotowania inwestycji w zakresie budowli przeciwpowodziowych (Dz.U. z 2010 r. Nr 143, poz. 963); specustawa lotniskowa – ustawa z dnia 12 lutego 2009 r. o szczególnych zasadach przygotowywania i realizacji inwestycji w zakresie lotnisk użytku publicznego (Dz.U. z 2009 r. Nr 42, poz. 340, ze zm.).
- ²⁵ Specustawa o gazoporcie – ustawa z dnia 24 kwietnia 2009 r. o inwestycjach w zakresie terminalu regazyfikacyjnego skroplonego gazu ziemnego w Świnoujściu, Dz.U. z 2009 r. Nr 84, poz. 700 ze zm.
- ²⁶ Ustawa z dnia 5 stycznia 2007 r. Prawo wodne, tekst ujednoczony z dnia 16.08.2011 r. Dz.U. z 2011 r. Nr 239, poz. 2019, ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Tekst ujednoczony z 11.08.2011 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 15.
- ²⁷ Wyniki konferencji COMMIN Berlin 2007.